

Fortællefestivalen 2005

Herregårdsjagt gennem 500 år

Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum gennemførte også i 2005 en fortællefestival. Dette år tog fortællefestivalen udgangspunkt i museets jubilæumstema *Herregårdsjagt gennem 500 år*. De mange imponerende, indlånte jagtgenstande og museets egne jagtrekvisitter og -motiver gav i efterårsferien stof til mange, spændende historier og til engageret og levende formidling leveret af museumsfolk og studerende fra landets universiteter.

Den succes festivalen nød såvel i 2004 som i 2005 har således bestyrket museet i at arbejde videre med netop denne formidlingsform. Fortællingerne er lige velegnet for børn som voksne, idet de relativt let kan

tilpasses alle typer besøgende. Hertil kommer, at fortæller og publikum har mulighed for at komme i dialog om de enkelte genstande og om fortællingerne. Endelig kan de besøgende gennem fortællingerne som oftest opleve, at genstandene bliver sat ind i en større samlet kontekst – de bliver med andre ord løftet ud af deres ellers så tyste placering på museet. Emnet for Fortællefestivalen 2006 ligger allerede fast og vil være fortællinger, der knytter an til *Renæssanceår 2006*.

Her følger i forkortet form et udvalg af de mundtlige fortællinger, der var en del af Fortællefestivalen 2005 på Gammel Estrup.

Udsnit af den ene af et par 1700-tals duelpistoler fra herregården Holckenhavn på Fyn. Pistolerne blev omdannet fra flintelås til perkussionslås i perioden 1834-64, og blev købt af museet i 2005. Foto: David Slater, Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum

Vildsvinejagt

Af stud. mag. i historie og engelsk

Henriette Christoffersen

Det er vildsvinets fysik og intelligens, der gør det til så attraktivt et bytte for jægeren. Jagt har til alle tider og i alle kulturer været en overklasse-sport; kongernes, fyrsternes og gudernes adspredelse. Vildsvinejagt har gennem tiderne givet jægeren mulighed for at bevise sin mandighed; for at nedlægge et vildsvin er gennem århundreder blevet anset for en heltedåd. Selv i dag med moderne geværer, er det ingen spøg at give sig i lag med et voksent vildsvin.

Vildsvinet er nemlig lynhurtigt og har et noget iltret temperament. Ornens hjørnetænder kan blive mere end 20 cm. lange, og da over- og undertænderne sliber hinanden, er disse hugtænder knivskarpe og kan være direkte dødbringende ved nærkontakt. Det er et kompakt dyr, der fra snudespids til halerod måler ca. 150 cm. og vejer mellem 50 og 80 kg. Hvis ornen får sund og rigelig kost, kan den i visse egne veje op til 260 - 350 kg., blive ca. 175 cm. lang og 75-100 cm. høj. Hvordan bærer man sig egentlig ad med at jage et vildt dyr, der er lige så stort som jægeren, har tre gange hans vægt, løber mange gange hurtigere og er udstyret med lange, dødeligt skarpe hugtænder? Når dyret tilmed ikke bryder sig om at blive forstyrret og svarer igen med et olmt angreb på alt og alle, så fordrer det både dygtighed og mod i det hele taget at overleve jagten, men i særdeleshed at nedlægge dyret.

Man jager enten til hest eller til fods, og det sidste er altid blevet anset for mest ærefuldt. Er man til hest, er våbnene spyd, sværd eller lanse. Denne „pig-sticking“ var meget populær blandt de engelske officerer i Indien, da landet var en engelsk koloni. Metoden går i sin enkelthed ud på, at rytteren rider op på siden af vildsvinet, idet han med sin lanse stikker dyret ned. Det vanskelige ligger i at udføre jagten, hvor jægeren skal styre sin hest i et vildt forfølgelsesridt og samtidig ramme et dyr i hurtig bevægelse sikkert med en lanse. Hvis ornen føler sig trængt op i en krog, vil den altid vende rundt og angribe sin forfølger, hvilket har kostet mange heste og ryttere livet i tidens løb.

Tidligere tiders jægere yndede klapjagt, hvor et kobbelt hunde drev en flok svin frem mod jægerne, der så nedlagde dyrene. I dag benyttes mennesker for det meste som klappere. Vildsvinet kan løbe så hurtigt som en hjort, så selv om det lykkes at ramme plet i første forsøg, fortsætter dyret i samme høje hastighed inden det, 100-200 m. længere fremme, falder død om. Rammer kuglen derimod dårligt, vil dyret vende om og angribe. Så er det en god idé at have sin „Saufeder“ med sig. Det er en 2 m. lang og meget svær lanse, som man støder skråt ned i jorden, mens man knælende holder den fast i en vinkel, der får dyret til ved egen kraft at løbe den op i sig. Det kræver mod at se dette store olme dyr komme farende imod sig med kun en lanse til forsvar.

En meget gammel form for jagt med hund går ud på at træne et kobbelt hunde til at løbe vildsvinet op, bide sig fast i det og holde det, indtil jægeren ankommer.

Han kan så stikke det ihjel med f.eks. den føromtaltte „Saufeder“.

Til denne form for jagt anvendte man tidligere en hunderace, der beskrives som en blanding mellem en granddanois og en vildhund. Kun de mest kvikke hunde kunne oplæres til dette vanskelige og meget farlige arbejde. Det sker nemlig ofte, at vildsvinet flænses på en eller flere hunde, så blodet sprøjter, og indvoldene vælter ud. Dette er selvfølgelig utrolig smertefuldt for hunden, der prompte må aflives, men også dyrt for jægeren, der på denne måde kan miste adskillige af sine kostbare hunde. Derfor fandt jægerne allerede i middelalderen på at give deres hunde tøj på. Det er en beskyttelseskappe bestående af vatteret stof og ringbrynje, hvilket i nogen grad bøder for vildsvinets lange, skarpe hugtænder.

Som det nok kan fornemmes, var og er vildsvinejagt ikke for sarte sjæle. Dette tunge og kompakte dyr udfordrer med sin aggressivitet og intelligens jægerens færdigheder, og denne type jagt giver ham prestige. Selv om det mest er hundene, der bliver skadet, kan det stadig være livsfarligt at lægge sig ud med et vildsvin. Denne fare tiltrækker mange jægere, der gerne rejser langt for at afprøve deres færdigheder. Dybest set anses manden stadig for at være jæger, og vildsvinet bliver dermed hans manddomsprøve.

Dyrehaven. Et kongeligt jagtrevir

Afstud. mag. i historie Morten la Cour

Under sin dannelsesrejse som kronprins i 1662-63 stiftede den senere Christian V selvfølgelig bekendtskab med livet ved det franske hof og dermed også den populære parforcejagt, der i stor grad blev dyrket af Louis XIV.

Den unge prins blev naturligvis hurtigt grebet af denne sport, som han blev præsenteret for af den mægtige solkonge, og vel hjemme igen modtog han af sin fader Frederik III et mindre område nord for København til brug som jagtterræn. Parforcejagten er dog en pladskrævende jagtform, og en af de første handlinger Christian V foretog sig efter at være blevet konge i 1670 var at udvide jagtområdet, og allerede i 1671 havde dyrehaven opnået nogenlunde den størrelse, vi kender i dag. Under processen måtte den lille landsby Stokkerup lade livet, men endnu i dag anes de højryggede agre i området omkring Eremitagesletten. Skovbevoksningen blev gennemskåret af brede veje i stjerneform, så man fra centralt hold havde adgang og udsyn til det meste af området, og selskabet derved kunne følge jagtbetjentene samt hundekoblernes efterfølgelse af den udvalgte hjort. Netop dette var tilfældet en efterårsdag i oktober 1698, da Christian V under sin frokost fik beskeden, at hjorten nu havde løbet så længe, at den var segnet af træthed. I en vogn blev kongen kørt til stedet, og da han skulle give hjorten

nådesstødet med sin hirschfænger, sparkede den uheldigvis ud efter den i forvejen sygdomssvækkede konge, der væltede om, for så igen at blive ramt over benet.

At det i sig selv udelukkende var ovenstående episode, der var skyld i kongens død, er en myte, men det har sandsynligvis forværret hans helbred, for han døde den 25. august det efterfølgende år. Et mindesmærke om hændelsen er stadig at finde i Dyrehaven. Nemlig den eg under hvilken det hele fandt sted.

Under de følgende konger mistede haven lidt af sin status og under Christian VI afskaffedes den barbariske parforcejagt. Helt glemt var området dog ikke, for det var netop Christian VI, der lod Eremitageslottet opføre i 1730'erne.

Parforcejagten fik kun lov at hvile et par år, for allerede under Christian VI's efterfølger Frederik V genindførtes jagtformen, og den vedblev at eksistere til slutningen af 1700-årene, hvor tiden var løbet fra den. Samtidig opnåede Dyrehaven efterhånden status som udflugtsmål for jævne københavnere, der søgte helbredelse ved at drikke vand fra Kirsten Piils Kilde. Denne valfarten trak selvfølgelig handlende til, og langsomt opstod et leben af boder med udskænkning samt underholdning med gøglere og andre forlystelser. Dyrehavsbakken fik sin begyndelse, og da jernbanen til Klampenborg åbnede i 1863, var Dyrehaven det vigtigste udflugtsmål næst efter Tivoli lige uden for Københavns volde.

Dette har stort set ikke ændret sig, og Dyrehaven regnes i dag for en væsentlig institution i den danske kulturarv. Så meget, at det mere end 1.000 ha. store

område har fundet plads i den nyligt offentliggjorte kulturkanon. En sådan bevågenhed fra offentligheden gør dog absolut ikke arbejdet nemt for den ansvarlige skovrider, der paradoksalt nok dagligt må kæmpe for netop at bevare Dyrehavens karakteristiske udseende.

Hvor en fredet bygning løbende kan vedligeholdes og derved nogenlunde konstant bevare sit oprindelige udseende, er et stykke fredet natur en noget vanskeligere affære. Et 300 år gammelt bøgetræ lader sig ikke sådan erstatte, når det går ud, og Dyrehaven har netop fået sit udseende med slanke bøgetræer uden underskov, fordi de store hjortehold æder samtlige nye skud. Derfor må man gøre brug af alternering, hvilket vil sige, at man skifter mellem slette og skov. Hvor der i dag er slette, vil der en dag være skov og omvendt, og for at forhindre hjorte i at ødelægge og æde de nye beplantninger, må disse indhegnes, som regel skjult bag hække af tjørn eller lign., så øjet skæmmes mindst muligt.

Desværre er Dyrehaven som nationalsymbol ikke af nyere dato, for tilbage i romantikken, hvor man hyldede forfaldet uden en større indblanding fra menneskehånd, undlod man stort set at tilføre ny beplantning. Det bevirker følgelig, at der mangler en anseelig 'årsmængde' træer. Eftersom en stor del af den nuværende beplantning nærmer sig grænsen for, hvor længe træer kan leve, og da man først er begyndt at tænke praktisk planlægning i det 20. århundrede, vil det vare adskillige år, før de nyere træbeplantninger opnår samme størrelse og udseende som den Dyrehave, vi kender i dag.

Eremitagen. Et kongeligt jagtslot

Af stud. mag. i historie Morten la Cour

Efter oprettelsen af Dyrehaven havde man brug for et hvilested under jagterne, der ofte kunne vare adskillige timer. I umiddelbar nærhed lå Jægersborg Slot, der, som en bygning fra Christian IV's tid, hurtigt blev forældet. Staldenes betydning bibeholdt man, men til jagtfrokoster og hvil lod Christian V opføre en mindre bygning midt i Dyrehaven under ledelse af Ole Rømer. *Hubertushuset* kom det til at hedde, og her kunne herskaberne spise 'en hermitage'; i ensomhed uden et rend af tjenestefolk. I spisesalen på øverste etage befandt sig nemlig en sindrigt indrettet mekanisme, der bestod af et bord, hvis midterste del kunne hejses ned i underetagen, hvor køkkenpersonalet kunne lade de forskellige retter sende op til det ventende selskab.

I 1734 iværksatte Christian VI en restaurering af huset, men efter at have besigtiget det lod hofbygmester Lauritz de Thura dog kongen vide, at bygningen var i så dårlig stand, at en nedrivning var anbefalelsesværdig. Kongen fulgte sin bygmesters råd og bad nu Thura om at fremkomme med forslag til en ny og mere tidssvarende bygning. Allerede samme år gik byggeriet af et nyt jagtslot i gang. Et par år senere stod Thuras lille barokslot klar, og endnu en gang havde den store spisesal på beletagen fået installeret en lignende bordelevator, som dog ikke holdt særligt længe. Fugt

fik træet til at slå sig, og den hejsbare bordplade satte sig hele tiden fast.

Øverst på mezzaninen fik hoffolkene deres spisesal, kaldet *Rosen* efter det latinske udtryk 'sub rosa', der betyder 'under rosen'. Rosen som symbol på diskretion er et levn fra antikken, og i det gamle Rom hængtes ofte en rose over bordet som tegn på, at hvad der blev sagt under den, ikke kom videre. På hver af de to af siderne af beletagens store spisesal lå en række små kabinetter til brug for den kongelige familie, og på de to resterende sider var der adgang til balkoner.

At Christian VI havde interesse i at opføre et nyt jagtslot kan til dels undre. Han og dronningen var stærkt religiøse pietister og brød sig ikke om parforcejagt. Dog ved man fra kongens mange dagbøger, at kongeparret af og til gik på jagt med bøsser og nød deres frokost i Eremitagen, men den store interesse har jagt nok ikke haft for nogen af dem. Derimod var de begge vældig byggelystne, og næstefter Christian IV er Christian VI den regent, der har efterladt sig flest bygningsværker. Dronning Sophie Magdalene skal en gang have sagt, at „smukke bygninger gør et land ære“, så det er nok snarere der, man skal søge en forklaring. Første halvdel af 1700-tallet var enevældens storhedstid, og rundt om i Europa manifesterede monarkerne deres magt ved bl.a. pragtbyggerier inspireret af Louis XIV's kolossale Versailles.

I Danmark udmøntede det sig i gigantiske bygninger som Christiansborg og Hirschholm Slot, der begge skulle komme til at lide en krank skæbne. Det ene ved brand og det andet ved forfald og nedrivning.

Det sidste var også ved at overgå Eremitagen. Med sin placering på den åbne, vindblæste slette nær havet er slottet særdeles udsat for vind og vejr, og det har altid været en bekostelig affære at vedligeholde. Så meget, at man i 1780'erne var meget tæt på at lade bygningen rive ned. Den blev i sidste øjeblik reddet af den pietetsfulde hofjægermester og rigsgreve Christian Rantzow, der overtog stedet i 1790 mod personligt at vedligeholde slottet. Det blev dog en beslutning, han hurtigt fortrød, eftersom slottet skulle vise sig at være fuldstændig umuligt at opvarme i vintermånederne, og Rantzow lod handelen gå tilbage.

Nedrivningsplaner blev droppet, og Frederik VI benyttede Eremitagesletten til tropperevyer. Slottet kom dog først til virkelig ære og værdighed igen under Frederik VII, der pga. sit upopulære giftermål med Grevinde Danner ofte holdt sig væk fra København og i stedet opholdt sig på sit nærliggende palæ i Skodsborg. Derved havde han ikke langt til Eremitagen, og gang på gang måtte regeringen tage helt til Dyrehaven for at holde statsråd hos kongen. Det var bl.a. på Eremitagen, at den nye tronfølge, der gav Glücksborgerne adgang til tronen, blev underskrevet i 1853.

Siden oplevede slottet også at blive benyttet som udskænkingssted for tevand til de mange københavnerne, der benyttede haven til udflugter.

I dag fremstår Eremitagen som et fornemt eksempel på dansk arkitektur fra senbarokken, og er kendt af langt de fleste danskere som mål for en gåtur langs de brede stisystemer i Dyrehaven.

Krybskytterne fra Nederskoven - eller hvorfor man ikke bør jage i tusmørke

Af stud.mag. i historie Marie Skouenborg

Denne fortælling tager sit udgangspunkt i en skillevise ved navn „Krybskytten fra Nederskoven“ som Julius Strandberg udgav i 1878. En særdeles flittig historiker ved navn N. H. Frandsen har fundet frem til den sande historie bag, og den kommer her.

Anders Jespersen var en skidt fyr, og havde alle dage været det. Lige fra hans opvækst under fattigforsorgen til hans enkeltbillet til Amerika, var han i konstant klammeri med loven. Hvis han ikke forfalskede sin husbonds underskrift for at købe sig noget pænt tøj gjorde han søde svenske piger gravide. Faktisk var han involveret i ikke mindre end 36 retssager, hvoraf han havde stået som anklaget i 33, og det på bare 23 år, fra han kom ud at tjene som 14-årig i 1859, til sognet sendte ham til Amerika i 1882. Der var ingen tvivl om, at ham Anders Jespersen var en skidt fyr.

Niels Peter Christiansen var derimod en god dreng. Bortset fra hans mors evindelige klager over fattigvæsenet var han et ubeskrevet blad i retsprotokollen. I 1878, hvor vores historie begynder, var han nyligt hjemvendt fra hæren, og han gik uden arbejde.

I slutningen af oktober krydsedes Anders og Niels Peters veje, og de blev øjensynligt enige om, at guds-

ejeren havde for meget vildt, og de havde for lidt mad. Anders lånte derfor et gevær af skomageren Niels Eliassen i Assentorp, og d. 2. november 1878 skulle de to unge mænd på jagt. Rygtet spredtes hurtigt i lokalsamfundet, og en bekymret sjæl rådede Niels Peter til at holde sig fra Anders og hans gale streger. Det var såmænd ikke fordi, han havde noget imod krybskytter, men han havde hørt, at skovfogeden ville være ude denne nat, og ham ville man nødig rende ind i som krybskytte. Men Niels Peter slog det hen, og ved aftenstide drog de to af sted. De havde på forhånd lagt en plan. Niels Peter, der ikke havde megen erfaring med krybskytteri, skulle kravle ind i skoven og forsøge at skræmme dyrene ud mod Anders, der lå på lur i skovbrynet.

Da de ankom til Nederskoven, forsvandt Niels Peter ind i skoven. Han sneg sig igennem buskadset i nogen tid, indtil han hørte en lyd. Han standsede og lyttede. Advarslen fra tidligere rungede i hans ører. „Fogeden er i skoven i nat“. Jo, det lød rigtig nok som en hund derovre i krattet. Og hvem færdes i skoven med hund på denne tid? Det kunne kun være ham. Fogeden! Niels Peter sad ganske stille. Han tænkte som en gal. Hvad skulle han dog gøre? Han syntes, at lyden af hunden kom nærmere.

I mellemtiden havde Anders lagt sig godt til rette i skovbrynet. Eller så godt til rette man nu kunne på den bare jord en aften i november. Der lå han og ventede, indtil der endelig skete noget. Jo, der var helt bestemt noget på vej gennem buskadset. Det var mørkt, og buskadset var godt nok 60 fod væk, men det var nu eller

aldrig. Anders lagde geværet til kinden. Sigtede. Skød. Ramte. Han lå helt stille for at se, om skuddet havde tiltrukket sig opmærksomhed. Da han ikke hørte noget, kravlede han hen til buskadset. Ak og ve! Der lå den stakkels Niels Peter med maven fuld af hagl. Samme Niels Peter som kort forinden havde besluttet sig for at kravle frem og advare Anders om, at skovfogeden var nær. Samme Niels Peter der nu måtte sande, at det ikke var en af hans bedre ideer.

Anders forsøgte at hjælpe Niels Peter på benene, men det stod hurtigt klart, at han ikke var i stand til at gå nogen steder. Nu blev Anders for alvor nervøs. En ting var at være en kendt krybskytte, men at være en morder var noget ganske andet. Anders tog benene på nakken og spændede gennem skoven ned til skovfogeden for at få hjælp. Skovfogeden, der i øvrigt lå og sov trygt i sin seng, fik hurtigt samlet nogle mænd og en kærre, og den stakkels Niels Peter kunne blive kørt på hospitalet i Holbæk, hvor han døde efter 2 døgn voldsomme smerter.

Anders blev stillet for retten. Niels Peter havde godt nok sagt, inden han døde, at det ikke var Anders' skyld, men retten fandt alligevel, at Anders bar hovedansvaret for ulykken, og idømte ham 2x5 dage på vand og brød for uagtsomt manddrab. Det må være op til læseren at bedømme, hvor passende denne straf fremstår, men det kan da nævnes, at Anders i en tidligere sag blev idømt 4x5 dage på vand og brød for en forfalsket underskrift. I en sag, hvor man end ikke havde kunnet bevise hans skyld.

Historien om bagladerens fødsel

Af stud.mag. i historie Christina Franck

Siden oldtiden har våben af forskellig art været et af menneskets allervigtigste redskaber. Bue og pil var i mange århundreder det bedste og mest præcise våben, man havde. I løbet af hundredårskrigen (1337-1452) mellem England og Frankrig, blev buen videreudviklet. Det blev til den såkaldte langbue, et engelsk våben, der kunne ramme et mål over fire hundrede meter væk og gennembore ikke mindre end seks ringbrynjer på to hundrede meters afstand. I slaget ved Agincourt 1415 sejrede England på grund af langbuen. Nederlaget må have været en enorm ydmygelse for de franske tropper, for de få tilfangetagne langbueskytter fik ganske enkelt hugget pege- og langfinger af, så de aldrig mere ville være i stand til at spænde en bue. Mindelser fra denne begivenhed eksisterer stadigvæk. Føler en franskmænd sig ydmyget af en englænder, er det ikke unormalt, at franskmænd lægger sin højre pegefinger og sin højre langemand over sin venstre pegefinger og venstre langemand, slår et par gange med højre pegefinger og langemand ned på venstre pegefinger og langemand, for at minde englænderen om, hvad der skete dengang i 1415.

Våben havde indtil moderne tid to funktioner, at skaffe mad på bordet og forsvar. At bære våben var adelens privilegium. At være adelsmand betød i middelalderens samfund, at man var kongens mand, og at

man skulle hjælpe med at værne landet i krig. Adelen var også standen af våbenføre mænd, hvilket medførte, at de havde gode muligheder for at gå på jagt. Da adelen også besad store landområder, havde de alle muligheder for at jage. Langbuen var et meget præcist våben, men selv om det ikke tog lang tid at finde en pil frem, spænde buen og tage sigte, var det stort set umuligt på en hesteryg. Det fandt man en løsning på i 1500-tallet, da armbrøsten blev udviklet. Et våben som bestod af et træskelet i form af et kors, og oven på dette var placeret en liggende bue. Våbenet havde den store fordel frem for buen, at det kunne spændes, og først når man rørte ved en aftrækker, sendtes pilen af sted. Det var ideelt for en jæger, der ofte var til hest. Jægeren vidste desuden sjældent, hvornår byttet kom, og skulle således ikke bruge vigtig tid på at lade våbenet.

Fra luntebøsse til flintebøsse

Armbrøsten var ikke det eneste våben, der blev opfundet i 1500-tallet. Sidst i århundredet kom krudtvåbenet til verden. Opfindelsen hang sandsynligvis sammen med den store udrejselyst, europæerne havde på dette tidspunkt. Det primære mål var at finde en søvej til Asien, hvorfra man skaffede krydderier til at overdøve den dårlige smag af ofte let fordærvet mad. Skibene kom imidlertid hjem med noget ganske andet også: krudt.

I Asien blev krudt primært brugt til fyrværkeri-fremstilling, men europæerne fandt ud af at anvende det til våbenfremstilling. Det førte til et våben, som fik

udseende af det, vi kender som en bøsse. Et våben, der bestod af et langt løb og et træskaft. En aftrækker var der ikke, men oven på løbet sad en lunte. Ved siden af denne var en lille fordybning med et hul, som gik ned til løbet. Bøssen blev ladet med krudt og en kugle, som man førte ned i løbet. I fordybningen lagde man lidt krudt, tændte luntten, og når ilden nåede krudtet, medførte det en lille eksplosion, som sendte kuglen ud af løbet. Bøssen havde et meget langt løb, som skulle øge træfsikkerheden. Bøssen var trods dette ikke særlig præcis, da den lille eksplosion bevirkede, at jægeren let faldt bagover. Ligesom buen var den umulig at lade hjemmefra, og var desuden umulig at bruge i vådt vejr. Luntebøssen var med andre ord ikke særlig praktisk, men den blev alligevel udbredt, da der var enorm status ved at eje en så nymodens opfindelse. I dag viser vi ofte vores families status ved f.eks. at købe en bil af en høj standard. Dengang var krudtvåben adelens måde at vise, at man hørte til den absolutte elite, og at man havde penge til at købe dyrt „legetøj“.

I begyndelsen af 1600-tallet kom en ny opfindelse til verden: flintebøssen. Flintebøssen havde samme grundform som luntebøssen, men i stedet for en lunte, havde den en lille holder bagtil og en udløser nedeunder. I holderen var fæstnet en flintesten, og når man trykkede på aftrækkeren, slog flinten ned mod et stykke metal. Det sendte en gnist ned gennem et hul i løbet, hvor man forfra havde ladet bøssen med krudt og en kugle. Gnisten antændte krudtet og sendte på denne måde kuglen afsted.

Fra snaphane til baglader

Som luntebøssen var man med flintebøssen afhængig af vejret, og det tog lang tid at lade det lange løb først med krudt og bagefter en kugle. Men med snaphanens tilsynekomst var dette fortid. Snaphanen havde som regel to løb, og det betød, at man ofte kunne lade hele to skud ad gangen, hvilket var et utroligt fremskridt og meget tidsbesparende. Snaphanen havde som flintebøssen en slags hammer, man trak tilbage. Når man derefter trak på aftrækkeren, vippede hammeren op og ramte en lille stift i løbet, som blev trykket ned, og satte ild til krudtet, der sendte kuglen afsted. At eje et sådant våben betød i 1600-tallet det samme som i vore dage at have et Rolexur og Cartierur på samme tid. Våbenet forblev det mest udbredte hos den danske adel indtil midten af 1800-tallet, hvor bagladeren var en realitet. I 1864 mistede Danmark sine tyske hertugdømmer. Årsagen var, at tyskerne havde et langt mere moderne våben end de danske tropper. Det nye våben var en baglader.

Bagladeren lignede snaphanen, men i stedet for, at man skulle lægge krudt og en kugle ned i løbet forfra, åbnede man den bagerste del af løbet ved skaftet og lagde en enhedspatron ned i løbet. Fordelen med enhedspatronen var, at den indeholdt både krudt og kugle. Derefter skulle man kun lukke løbet igen, trække hammeren tilbage og trykke på aftrækkeren, som pressede stiften i løbet ned. Det var væsentligt hurtigere at lade på denne måde. Groft sagt kan man sige, at bagladeren var skyld i, at Danmark tabte hertugdømmerne og gik fra at være en forholdsvis vigtig

stat i datidens Europa til at blive en miniputstat. Intet viser dette tydeligere, end at efter krigen blev titlen krigsminister udskiftet med forsvarsminister.

At mange våben blev udsmykket med flotte dekorationer, underbygger udsagnet om, at jagtvåben var legetøj for adelen. Ser man f.eks. på våben brugt af krybskytter, er det tydeligt, at dette ikke var legetøj, men et arbejdsredskab, der skulle bruges til at skaffe mad på bordet. Når unge mænd (og nogle få kvinder) i dag leger med moderne paintballgeværer, er disse lige så meget legetøj, som adelens jagtvåben i tidligere tider. Soldaternes moderne våben i verdens udsatte områder kan lignedes med krybskyttens våben tidligere. De er designet til sikre soldaternes overlevelse og er ikke til leg.

Udsnit af jubilæumsudstillingen „Herregårdsjagt gennem 500 år“. Foto: Kirsten Nijkamp.

Til fornøjelse i for- og nutid...

Af stud.mag. i historie Christina Franck

Næsten hver søndag er landets stadions fyldt med begejstrede tilskuere. Alle hepper på deres favoritter, og mange gør det til en social begivenhed at følge yndlingsholdet eller at se de olympiske leges åbning i fjernsynet hvert fjerde år foran fjernsynet med kaffe, kage og gammeldags hygge.

At samles om sportsbegivenheder er intet nyt påfund. I rokokoen Europa i 1700-tallet samledes adelen og fyrsterne også til den tids store sportsbegivenhed, den iscenesatte jagt. At det netop var adelen og fyrsterne, som samledes, er ingen tilfældighed. Det skyldtes, at de var dem, der havde ejendomsret til jorden og derudover havde tiden – en almindelig bonde havde en arbejdsdag på op imod 15 timer – og desuden retten til at bære våben. Adelens våbenret stammede fra middelalderen, da adelens fornemmeste opgave var at træde til i krigssituationer, derudover var jagt en måde at vise sin magt på. Jagt gav mulighed for at bevise, at man kunne tæmme naturen. En overbevisning, som lå fint i tråd med tidens verdensanskuelse. Ifølge oplysningsfilosofien var dyr blot mekaniske væsner, der ikke havde nogen følelser. At slå et dyr ihjel var med andre ord at sætte mennesket højest på verdens rangstige.

I middelalderen og frem til oplysningstiden havde jagten primært fundet sted i kuperet og ofte tæt bevok-

set terræn, da det tit var der, at byttedyrene befandt sig. I rokokoen var dette fortid. Jagtparker blev anlagt, og mest kendt i Danmark er Dyrehaven nord for København. Skov og eventuelle landsbyer blev ryddet, og naturlige, kuperede landskaber blev gjort flade, mens kunstige bakker blev anlagt andre steder. Formålet med ændringerne i landskabet var, at jægerne skulle se elegante ud for publikum, når de kom ridende igennem landskabet. Her lå et jagtslot ofte centralt, så publikum også kunne følge jagten indendørs, således også i Dyrehaven, hvor Eremitagen ligger smukt placeret på en åben slette. Byttedyrene foretrak ikke naturligt at leve i disse designede områder, men det fandt man råd for. Man indhegnede området og satte selv dyr derind, som man havde opdrættet et andet sted. De fortrukne byttedyr var hjorte, måske fordi de var hurtige og elegante, og det krævede en god rytter at få hesten til at løbe dem op.

Selve jagten var en planlagt social begivenhed, hvor alle områdets adelige spidser var indbudt. En invitation til at deltage i en fornem fyrstes jagtselskab var en så vigtig ting, at det ikke at møde op kunne medføre, at man blev udelukket fra det gode selskab i lang tid. Ikke blot mænd, men også kvinder var til stede. Der findes eksempler på, at kvinder har deltaget i jagten, men langt de fleste gange agerede kvinderne sammen med de ældre mænd publikum. Man skal altså forstille sig et sceneri med anlagt bane og tedrikkende damer. En anlagt bane kendes også fra nutidens sportskampe, hvor publikum i dag kan få stillet tørsten under kampen. Mange opfatter det som en god måde at være

sammen på. Således er forskellene på rokokoen jager og nutidens sportsbegivenheder ikke store. Men på et punkt adskiller de sig fra hinanden. Jagten kunne indtil o. 1900 anvendes som en scene, hvorpå man kunne arrangere fremtidige ægteskaber. I 1700-tallet var disse aftalt fædrene imellem eller mellem den kommende ægtemand og den kommende bruds far. De to herrer havde i jagten mulighed for at se hinanden an. Var manden en god jæger, mente man, at han opfyldte det allervigtigste adelsprivilegium: at føre våben og gøre det godt. Kvindens far havde ved denne lejlighed også mulighed for diskret at vise „varen“ frem.

Det er let at forestille sig, at mange adelige ægteskaber i 1700- og 1800-tallet blev til på denne måde. Efter selve jagten kunne herrerne forsætte „forhandlingerne“ ved den efterfølgende jagtfrokost. Her blev mad og drikkevarer i rigelige mængder ført frem, og frokosten har været meget våd, ved vi fra samtidige dagbøger. Mere utrygt er det at vide, at jægerne ofte genoptog jagten, når frokosten var slut.

I dag er det for mange af stadions gæster en del af begivenheden at fortsætte på stamcafeen, hvor man ivrigt diskuterer kampen, og hvad der kunne være gjort anderledes. Rokokoens planlagte jager er med andre ord ikke helt glemt, også selv om det nu er en langt større del af befolkningen, som deltager. Om ægteskaber også bliver planlagt på stamcafeen, må stå åbent....

Kong Valdemars jagt

Af stud.mag. i historie Christina Franck

*„Paa Sjøhunds fagre Sletter ved Østersøens Bred,
hvor Skoven Kranse fletter om Engens Blomsterbed,
hvor Sølvkilden glider nu ved Ruinens Fod,
der stolt i gamle Tider, en Kongebolig stod...“*

*„Med lystig Jægerskare paa hviden Ganger fløj,
den Konge tit med Fare henover Stub og Høj;
men i den raske Glæde, ved Jægerhornets Klang,
de glemte tit at bede og høre Messesang“*

Således fortalte B.S. Ingemann i 1816 om kong Valdemar IV Atterdags (1340-75) jagt. Kong Valdemar var en ivrig jæger. Jagten foregik til hest og med stor sandsynlighed med en falk som våben. Falkejagt var den fornemmeste form for jagt fra middelalderen til og med renæssancen. Knive var for bønder, armbrøst og andre skydevåben hørte til adelens privilegier, mens en fornem jagt fugl, som f.eks. en falk, som regel var forbeholdt fyrster, konger og til tider kirkens mænd.

Falkejagten begyndte med, at jægeren red ud i jagtområdet med falken. Når andre fugle fløj over jagtområdet, blev falken sendt op fra armen mod himlen med et ryk. Falken satte herefter sine klør i byttet og nedlagde det. Falken blev også brugt til at jage dyr på landjorden.

Byttedyrene var småfugle og mindre pattedyr, f.eks. spurve og harer. Meget af byttet kunne naturligvis

spises, men skulle man skaffe nok mad til hele sin husholdning, var der behov for større mængder kød. I middelalderen bestod en husholdning ikke kun af hustru og børn. Fyrsten kunne have mange svende boende hos sig, dels for at hjælpe med forsvaret af borgen mod angreb fra rivaliserende fyrster i landet, dels som protegeer. Det ville være både mere fornuftigt og mere tidsbesparende at nedlægge byttet med armbrøst eller krudtvåben, så hvorfor var falkejagt forbeholdt fyrster, når det ikke tjente noget egentligt formål? Svaret er, fordi det var forbundet med stor prestige.

I Skånske Lov fra starten af 1200-tallet er der nedfældet et forbud mod at fange høge og falke i skovene samt mod at tage en anden mands falk. Straffen var hård, to øre i bøde pr. fugl. Det lyder ikke af meget, men i betragtning af at en almindelig bonde dengang typisk skulle betale halvanden mark til herremanden i landgilde (en slags husleje og beskyttelsespenge) for et hus om året, må det siges at være en betydelig sum. Middelalderens love var nedskrevet på baggrund af gammel dansk sædvane og kirkens retsopfattelse. Det er ifølge kristendommen forbudt at stjæle, og siden man har fundet det nødvendigt at udspecificere straffen for falketyveri, må det betyde, at det kunne blive en lukrativ forretning at stjæle falke og optræne dem til jagt. Så lukrativt at bønder var villige til at risikere at miste hus og hjem.

Hvorfor var netop falken i høj kurs? Umiddelbart er fuglen ikke særlig smuk at se på. Den har en brun farve, gule, nærmest dragelignende fødder, og øjnene forekommer kolde og onde.

En falk på hånden af en falkoner i Herregårdsmuseets have i maj 2005, som en del af jagttemaet i museets jubilæumsår. Foto: David Slater, Gammel Estrup, Jyllands Herregårdsmuseum

Alligevel besad en falk de egenskaber, en fyrste gerne ville besidde. Falken var hurtigst, stærkest og mest modig både i luften og på landjorden på den mest elegante og utvetydige måde. Falken var med andre ord et symbol på fyrsten selv. Med dette in mente er det logisk, at falkene blev til gaver fyrsterne imellem.

Valdemar Atterdag gav i 1375 en jagtfalk i gave til pave Gregor XI. Gaven må have gjort indtryk,

for paven skrev samme år tilbage til den danske konge, at han anerkendte ham som sin „...Kære søn..“ og „...høje konge...“. Det lyder måske mærkeligt og påtrængende i vores tid, men i middelalderen var kirken en væsentlig magtfaktor i samfundet, og uden dennes billigelse og respekt var det stort set umuligt for en fyrste at blive anerkendt som konge eller kejser og at få en plads i himmerige. I samme år som brevet er skrevet, døde Valdemar Atterdag. Gennem hele sin regeringstid havde kong Valdemar ført krig for at sikre, at det danske rige ikke kom under tysk kontrol. Måske var det derfor vigtigt for ham sidst i livet at stabilisere sin magt ved at blive anerkendt som konge gennem kirken og ikke kun på slagmarken. Kirken var en mere stabil magtfaktor at have i ryggen end soldater.

Om Valdemar Atterdag skrev til Gregor XI for at få en plads i himmerige er mere tvivlsomt. Ifølge et gammelt sagn skulle kongen have udtalt under en jagt på Gurre Slot ved Helsingør, at Gud kunne beholde sit himmerige, hvis han kunne få lov til at beholde sit Gurre. Dette skulle den almægtige komme til at opfylde, for ifølge sagnet kan man hver nat møde kong Valdemar IV Atterdag med hele sit jagtkobbel af hunde og følge af svende, susende gennem skoven:

„...I Muld for længe siden kong Valdemar er lagt, men sælsomt gennem Tiden går Sagnet om hans Jagt.

Tit korsør arme Bonde sig end på natlig Sti, hvor Jægerne og Hunde ham suse vildt forbi.“